III. *Psaltirea* lui Antim Ivireanul*

III.1. Ediţia înnoitoare

Limba *Cărţii Psalmilor* păstrează, şi în ultima ediţie a *Bibliei* BOR (2014, retipărire a celei din 2008), o savoare arhaică. Întrebarea pe care şi-o pune deci orice cititor al acestui text este de când datează versiunea actuală. Urcând pe firul filiaţiilor, o regăsim în *Biblia* sinodală din 1914, dar şi în celelalte ediţii biblice importante, până în cea de la Blaj, din 1795. În literatura de specialitate a fost citat frecvent, ca reper în domeniu, un studiu (Roman 1974b) care stabilea începutul ei în 1703, la Buzău. „Specialiştii consideră că *Psaltirea* naţională s-a realizat în 1703 la Buzău, textul ei rezistând prin vreme până în secolul al XX-lea, când îl regăsim în *Biblia* sinodală din 1914", relua, de pildă, Ioan Chindriş (2005: lxxiii), vorbind deci şi de „textul de linie, post Buzău"[198]. Toate ediţiile anterioare, oricât de reuşite pentru vremea lor, au avut, aşadar, o audienţă limitată în timp – astăzi fiind ininteligibile şi inutilizabile –, pe când aceasta a rămas, în afara unor mici retuşuri, neatinsă, pentru trei secole, până în prezent. Îşi merită aşadar numele de „*Psaltire naţională*" sau

* Conţinutul acestui capitol a mai apărut în Călin Popescu, *The Antim Ivireanul Psalter, the National Psalter of Romanians*, în *Text și discurs religios,* VII (2015), pp. 97-115.

[198] Afirmaţii de acelaşi fel găsim şi la Mihoc (1990: 112) şi mulţi alţii.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

„*de linie*", iar observaţia pe care studiul respectiv şi-o asumă ştiinţific[199] îşi merită citările numeroase. Cu toate acestea, vom arăta mai jos că se impune un amendament privind datarea şi localizarea, care va pune versiunea-prototip într-o lumină diferită, cerând şi o nouă evaluare a ei.

Ediţia invocată de studiul din 1974 este *Psaltirea* românească de la Buzău (*BRV* I: 540), al cărei exemplar unicat, aflat la Biblioteca Academiei, a primit cota CRV 139 A. În acelaşi an 1703, la Buzău apăruse o *Psaltire* cu tipicul în româneşte, dar cu psalmii în slavonă (*BRV* IV, 29), tipărită de episcopul Damaschin – aceea având cota CRV 138A. Unii cercetători au căutat chiar interpretări subtile pentru faptul că ediţia slavonă fusese clar asumată de ierarh, pe când cea românească apărea nesemnată (Teodorescu 1960: 635). Alexandra Roman analizează însă doar textul ca atare, ridicând, în treacăt, problema unei eventuale paternităţi a episcopului Mitrofan (Roman 1974: 242) – fără a lua în calcul alte variante, de pildă pe cea a lui Damaschin, preferată de Barbu Teodorescu (care, bazat pe această premisă, continuă şi el cu deducţii suplimentare[200]).

III.1.2. O îndreptare bibliografică preliminară: *Psaltirea* românească din 1703 nu a existat

Cei care consultă azi volumul constată, totuşi, că nu mai are cota CRV 139A, ci CRV 139A+480. Într-adevăr, la un studiu mai atent, se observă că foaia de titlu are o nuanţă uşor diferită de restul cărţii, şi, după cum lasă să se vadă urmele

[199] Şi anume că „cele 25 de ediţii tipărite în cele trei ţări române în perioada 1710-1791 reproduc, toate, o *versiune identică* a traducerii româneşti a Psalmilor lui David" (Roman 1974b: 233).

[200] Teodorescu 1960: 637 – Dacă Damaschin şi-a retipărit *Psaltirea* la Râmnic, ar însemna că şi un *Apostol* din 1725, căruia nu i se ştie locul apariţiei, trebuie să fi fost tot o retipărire de-a lui.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

operaţiei de restaurare, a avut dimensiuni ceva mai mici cu câţiva milimetri. Pe de altă parte, numele diortositorului, trecut pe ultima pagină, Grigorie Râmniceanu, de multe ori doar menţionat ca atare de cei care aminteau ediţia, ar fi fost suficient pentru a schimba datarea; nici măcar un prelat ca Gabriel Cocora nu a făcut însă legătura cu istoria bisericească, deşi sesiza că din cele 15 cărţi buzoiene apărute între 1691 şi1703, doar pe aceasta nu scria că e tipărită „prin osârdia şi prin nevoinţa iubitorului de osteneli Mitrofan, episcopul Buzăului" – în schimb, apare, neobişnuit: „cu osteneala smeritului între ierodiaconi Grigorie Râmniceanul" (Cocora 1960: 288).

Denumirea de „Râmniceanul" trimite la a doua jumătate a secolului şi la zona Râmnicului, unde numeroşi tipografi purtau acest titlu onorific – care îi putea feri de confuzii cu alţi monahi şi tipografi cu aceleaşi nume[201]. A existat, totuşi, de altfel, o astfel de confuzie între doi prelaţi cu nume şi titlu identic, ambii trăitori în aceeaşi perioadă, în acelaşi loc[202]. Pe aceasta temă persistă încă o controversă (Alexandru 1957: 624), dar cei mai mulţi cercetători consideră că personajul nostru, ierodiaconul Grigorie Râmniceanul, s-a născut în 1763 la Vâlcea, a activat sub episcopii Chesarie şi Filaret la Râmnic – din 1780 fiind diortositor, apoi ajungând şi iconom al Episcopiei – având să devină, între 1823-1828, episcop al Argeşului[203].

[201] Sacerdoţeanu 1960: 322-49. De altfel se mai întâlneşte încă un ieromonah Grigorie, diortositor al Slujbei Sf. Nicodim, în 1767 (vezi BRV II, 175-6).

[202] Vedem şi în Sacerdoţeanu (1960: 344-5), cum doi diortositori şi Râmniceni, unul ierodiacon, altul ieromonah, se intersectează – ierodiaconul îşi începe însă activitatea cu *Cazaniile* din 1781.

[203] Vezi Păcurariu 1994: III, 59-60, Şerbănescu 1965: 606-7 şi Sacerdoţeanu 1960: 297.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Undeva în intervalul 1974-1976[204], bibliologul Livia Bacâru a ataşat, cu o agrafă, pe coperta interioară a exemplarului unic CRV 139 A de la Biblioteca Academiei, o notiţă în care a semnalat că din *Psaltirea* românească buzoiană din 1703 (CRV 139A) se mai păstrează de fapt doar prima pagină, sub care se găseşte textul unei *Psaltiri* de la Râmnic din 1784 (CRV 480 A). La procesul de digitalizare ce a avut loc în anii 2000, notiţa a fost inclusă în fişa de catalog a volumului – de unde noua cotă compusă.

Într-adevăr, conţinutul aşa-zisei versiuni-prototip corespunde în detaliu ediţiei Râmnic 1784, (diortosită cu siguranţă de Grigorie Râmniceanu), dar îndreptarea făcută trebuie dusă la capăt: de aici rezultă că ediţia 139A, prezentată de *Bibliografia Românească Veche*, a fost una fictivă, căci singurul exemplar, pe baza căruia a fost semnalată, este cel compus din pagina de titlu în româneşte a *Psaltirii* ***slavoneşti*** de la Buzău din 1703 (138 A), cu care corespunde în detaliu, sub care, în aceeaşi legătură a coperţii, oamenii din biserica din Temereşti-Timiş (de unde volumul a fost luat), au inserat – probabil, pentru uzul liturgic curent –, textul unei *Psaltiri* mai târzii, româneşti, inteligibile pentru ei (este posibil ca utilajele tipografice de la Buzău şi Râmnic să fi avut, de altfel, unele compatibilităţi, devreme ce formatele *Psaltirii* erau atât de asemănătoare). Pe viitor, cotaţia îndreptată a volumului respectiv ar trebui să fie, aşadar: CRV *138A*+480.

[204] Specialista obişnuia să compare cărţile vechi între ele, fiind „autoare de însemnări autografe şi particularităţi de exemplar" (Gârbe 2009: 8-9, 18). Între 1974 şi 1976, a fost cercetător la Biblioteca Centrală de Stat, Secţia Colecţii Speciale (Carte Românească Veche şi Carte Românească Rară). Deşi s-a pensionat în 1976, şi a decedat în 1999, notiţa ei de mână, cu creionul, a avut, în 2009, suficientă autoritate pentru a fi trecută în fişa de catalog a volumului, de către colega Rodica Popescu. Observaţia a fost făcută, totuşi, ulterior apariţiei studiului Alexandrei Roman.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

III.1.3. Prototipul din 1710 şi prima retipărire, în 1725

În consecinţă, rămâne ca prototipul *Psaltirii* de linie să fie considerat următoarea ediţie, în ordine cronologică, iar aceasta e cea tipărită la Târgovişte, de Antim Ivireanul, în 1710. Parcurgerea textului ei ne revelează o ediţie ce se distanţează, într-adevăr, de versiunea imediat anterioară, cea inclusă în *Biblia* din 1688, pe care Antim o mai tipărise în 1694, cu tot cu greşelile de tipar (Roman 1974b: 238). Era o variantă nouă, „acum într-acest chip tipărită", aşa cum aminteşte pagina de titlu (*BRV* IV: 37), pe care, în 1725, Damaschin Dascălul avea să o republice, la Râmnic, cu precizarea: „acum într-acest chip a doao oară tipărită" (*ibidem*: 225) – afirmaţie care rămânea altfel obscură[205]. Similitudinea cu versiunea tipărită de mitropolitul Antim la 1710 este perfectă, cu excepţia câtorva retuşuri – cel mult câte un cuvânt la fiecare Psalm, cu excepţia celor folosiţi în cult, care sunt copiaţi fără modificări. În contextul istoric al Olteniei ocupate de austrieci, când activitatea tipografică era privită cu neîncredere de stăpânirea catolică, precizarea din foaia de titlu va fi avut şi rolul de a arăta că textul este unul inofensiv din punct de vedere misionar, fiind deja tipărit şi aflat deja în uzul liturgic[206].

[205] S-a afirmat, fără multe argumente, că era „a doua" fie după o ediţie necunoscută care ar fi apărut la Râmnic în 1724 (Teodorescu 1961a: 184), fie după ediţia din 1703 de la Buzău (Teodorescu 1960: 634) – despre care am arătat că n-a existat.

[206] Aşa cum avea să spună despre *Mineie*: „*Sunt libri Ecclesiastici antiquissimi, asueti in ritu nostro Orientali*" – Scrisoarea către Tige, din 22 noiembrie 1725 – Dobrescu 1906: 164. Ideea celor care afirmă, totuşi, că prima ediţie la care se referă ediţia 1725 ar fi apărut în 1724, poate fi combătută şi pe baza faptului că între două ediţii diferite anunţate ca atare de tipografii râmniceni ai epocii, treceau, de regulă, intervale mai mari – media era în jur de 15 ani (vezi Sacerdoţeanu 1960: 306).

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Ilustrăm mai jos genul de îmbunătăţiri aduse de ediţia 1710 (şi 1725) faţă de ediţia 1688 (1694), cu câteva exemple – în principal, e vorba de eliminarea unor arhaisme a perfectului simplu, aşa cum Antim a procedat şi cu alte pasaje biblice[207] – poate acestea vor fi fost chiar diferenţele care se simţeau, în Ardeal, între limba *Bibliei* lui Şerban şi cea a slujbelor bisericeşti damaschiniene[208]. Îmbunătăţirile pe care Damaschin le aduce, în ediţia 1725 – constând mai ales din sinonime inspirat alese, uneori folosind sugestii din ediţii anterioare –, nu mai duc la constituirea unui corpus nou al *Psalmilor*. Acesta va rămâne, în proporţie covârşitoare, cel al din 1710, neschimbat până astăzi – după cum se poate constata urmărind coloana a treia, în care avem textul actual al *Psaltirii*.

Ps. 5, 3-5

1688 (1694)	*1710 şi 1725, text identic*	*2014*
Dimeneaţa asculta-vei glasul mieu; Dimeneaţa dvori-voiu Ţie şi mă vei vedea. Că nu Dumnezău vrând fărădeleagea eşti tu;	Dimineaţa vei auzi glasul mieu. Dimineaţa voiu sta înaintea Ta şi mă vei vedea; că Dumnezeu ce nu voieşti fărădeleagea, tu eşti. Nu va lăcui	Dimineaţa vei auzi glasul meu; dimineaţa voi sta înaintea Ta şi mă vei vedea. Că Tu eşti Dumnezeu, Care nu voieşti fărădele-

[207] Mai cu seamă înlocuind perfectul simplu cu perfectul compus, „ca în graiul românesc cel mai răspândit" (Mihoc 1990: 115-6).

[208] „*Cea mai mare parte a cărţilor bisericeşti s-au tălmăcit de Damaschin, episcopul Râmnicului, cu stil şi graiu foarte luminat*", Radu Tempea, *Cuvântare înainte* la *Gramatica Românească*, Sibiu, 1797 (BRV II: 396). Pe când, despre *Biblia* 1688, Samuil Micu spunea: *„Acea tălmăcire mai pre multe locuri neplăcută urechilor auzitorilor easte, şi foarte cu nevoie de înţeles, ba pre altele locuri tocma fără de înţeles easte"* (BRV II: 380).

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Nu va nemernici lângă Tine cel ce vicleneaşte, nici vor rămânea cei fără de leage în preajma ochilor Tăi. Urâş pre toţi ceia ce fac fărădeleagea.

lângă tine cel ce vicleneaşte, nici vor petreace călcătorii de leage în preajma ochilor tăi. Urât-ai pre toţi cei ce lucrează fărădeleagea.

gea, nici nu va locui lângă Tine cel cel vicleneşte. Nu vor sta călcătorii de lege în preajma ochilor Tăi. Urât-ai pe toţi cei ce lucrează fărădelege.

Ps. 51

1688 (1694) – şi mss.	*1710/1725*	*2014*
Ce te făluieşti întru răutate, cel tare (Ms. 4389 *puternice*?)	Ce te făleaşti întru răutate/răotate, puternice?	Ce te făleşti întru răutate, puternice?
(…)	(…)	(…)
Pentru aceaea Dumnezău te va surpa desăvârşit (Ms. 4389: *până în sfârşit*), să te zmulgă şi să te râdice de la lăcaşul tău şi înrădăcinarea (Ms. 4389: *rădăcina*) ta de la pământul celor vii. Vedea-vor direpţii şi să vor spăimânta (Ms. 4389: *teame*), şi spre el vor râde, şi vor zice: „Iată om care n-au pus pre Dumnezău ajutoriul lui, Ce nedejdui pre mulţimea avuţiei (Ms. 4389: *bogăţiei*) lui şi să întări spre deşărtăciunea lui”. Şi eu, ca un maslin prea rodit (Ms. 4389:	Pentru aceasta Dumnezeu te va sfârâîma până în sfârşit: smulge-te-va, şi te va muta de la lăcaşul tău, şi rădăcina ta din pământul celor vii. Vedea-vor drepţii, şi să vor teame, şi de dânsul vor râde şi vor zice. Iată omul, carele n-au pus pre Dumnezeu ajutoriul luiş: Ce/ci au nădăjduit spre mulţimea bogăţiei sale, şi s-au întărit întru dăşărtăciunea/deşărtă ciunea sa. Iară eu ca un maslin roditoriu în casa lui Dumnezeu:	Pentru aceasta Dumnezeu te va doborî până în sfârşit, te va smulge şi te va muta din locaşul tău şi rădăcina ta din pământul celor vii. Vedea-vor drepţii şi se vor teme şi de el vor râde şi vor zice: „Iată omul care nu şi-a pus pe Dumnezeu ajutorul lui, ci a nădăjduit în mulţimea bogăţiei sale şi s-a întărit întru deşertăciunea sa”. Dar eu, ca un măslin roditor în casa lui Dumnezeu, am nădăjduit în

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

roditor) în casa lui Dumnezău; nădejduiiu pre mila lui Dumnezău, în veac şi în veacul veacului. Mărturisi-mă-voiu Ţie în veac, căci ai făcut; şi voiu îngădui numele Tău, căci easte bun înaintea celor curaţi ai (Ms. 45: *curaţilor*; Ms. 4389: *preacuvioşilor*) Tăi.

nădăjduit-am spre mila lui Dumnezeu, în veac şi în veacul veacului. Mărturisi-mă-voiu Ţie în veac, că ai făcut; şi voi aştepta numele Tău, că e bun înaintea cuvioşilor tăi.

mila lui Dumnezeu, în veac şi în veacul veacului. Slăvi-Te-voi în veac că ai făcut aceasta şi voi aştepta numele Tău, că bun este înaintea cuvioşilor Tăi.

Ps. 145, 5-9

1688 (1694) – şi mss.

Fericit căruia Dumnezeul lui Iacov e ajutoriu lui, nădejdea lui pre Domnul Dumnezeul lui, pre Acela ce au făcut ceriul şi pământul, marea şi toate ce-s întru dânsele, Pre Acela ce păzeşte adevărul în veac, făcând judecată celor ce să năpăstuiesc, dând hrană celor flămânzi. Domnul dezleagă pre cei ce-s în obeade (*Cei înobădaţi* Ms. 4389/*ceia obeziţi* Ms. 45), Domnul înţelepţeaşte orbii.

1710 şi 1725, text identic

Fericit căruia Dumnezeul lui Iacov e ajutorul lui, nădeajdea lui spre Domnul Dumnezeul lui. Spre cel ce au făcut ceriul, şi pământul, marea, şi toate cele ce-s într-ânsele. Spre cel ce păzeaşte adevărul în veac; spre cel ce face judecată celor năpăstuiţi, spre cel ce dă hrană celor flămânzi. Domnul dezleagă pre cei ferecaţi în obezi, Domnul

2014

Fericit cel ce are ajutor pe Dumnezeul lui Iacov, nădejdea lui, în Domnul Dumnezeul lui, Cel ce a făcut cerul şi pământul, marea şi toate cele din ele; Cel ce păzeşte adevărul în veac; Cel ce face judecată celor năpăstuiţi; Cel ce dă hrană celor flămânzi. Domnul dezleagă pe cei ferecaţi în obezi; Domnul îndreaptă pe cei gârboviţi, Domnul

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Domnul îndireptează pre cei dărâmaţ (*surpaţi* Ms. 4389). Domnul iubeaşte pre cei direpţi. Domnul păzeaşte pre cei prişleţi, pre sărac şi pre văduo va ajutori, şi calea păcătoşilor va stinge (Ms. 4390: *pierde*).	înţelepţeaşte orbii. Domnul ridică pe cei surpaţi; Domnul iubeşte pe cei drepţi. Domnul păzeşte pe cei nemernici; pre săracul şi pe văduva va primi, şi calea păcătoşilor va piarde.	înţelepţeşte orbii, Domnul iubeşte pe cei drepţi, Domnul păzeşte pe cei străini; pe orfani şi pe văduvă va sprijini şi calea păcătoşilor o va pierde.

Comparaţiile între ediţia 1710 şi cea din 1688 sunt relevante întrucât faţă de aceasta (şi mai ales de forma anterioară, din Manuscrisul 4389) apropierile sunt cele mai mari – diferenţele faţă de versiunile precedente, *Psaltirea* de la Bălgrad (1651) şi *Psaltirea de-nţăles* a lui Dosoftei (1680) fiind mai evidente. Pe de altă parte, ediţia antimiană/damaschiniană ţine cont şi de acestea: am sublinat, mai jos, cuvintele de aici care sunt preluate din ele, pentru ediţiile ulterioare, deşi nu se regăsesc şi în ediţia oficială de la 1688.

Ps. 51, 1-8

1651	*1680*
Ce te lauzi în răutate, **putearnice**? (…) Derept aceea Dumnezău răsipi-te-va în veaci, lua-te-va şi te va smulge de sălaşul tău şi te va dezrădăcina den pământul viilor. Vedea-vor direptii (aceasta) şi să vor **teame** şi de el râde-vor (zicând): Iată omul	Ce te lauz cu răul **putearnicule (**ὁ δυνατός**)**. (…) Drept **aceasta** (διὰ τοῦτο), Dumnezău omorâte-va **în sfârşit** (εἰς τέλος), rumpete-va şi mutateva dela sălaşul tău, şi **rădăcina ta** (τὸ ῥίζωμά σου) din ţara viilor. Vedia-vor direptii şi **teame**-s-or şi de dînsul râde-vor şi vor zâce: Iaca omul, care n-au pus pre

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

carele nu puse pre Dumnezău tărie şie, ce să încredea în mulţimea bogăţiilor sale; s-au întărit în deşertăciunea sa. Iar eu voiu fi ca un maslin înfrunzit în casa lui Dumnezeu; nedejduiiu în mila lui Dumnezeu în veac şi în vecii de veac. Ispovedi-mă-voiu Ţie în veac, că ai făcut (**aceasta**) şi voiu **aştepta** numele Tău, că-i bun înaintea milostivnicilor Tăi

Dumnăzău agiutoriu şie, ce nedejdiuit-au pre mulţâmea **bogăţâiei** (τοῦ πλούτου) sale, şi s-au răzâmat pre deşertăciunia sa. Iar eu ca maslinul ***rodit*** (κατάκαρπος) în casa lui Dumnăzău, nedejdiuiiu spre mila lui Dumnăzău în veac şi în veac de veac.

Mărturisi-mă-voi Ţie în veac că feceşti, şi răbdu numele tău, căce-i bine denaintea **cuvioşilor** (τῶν ὁσίων) Tăi

Ps. 145, 5-9

1651

Fericitu-i acela ce-i Dumnezeul lui Iacov agiutoriu lui, şi cui-i nădeajdea în Domnul Dumneuăul său:

Cela ce-au făcut ceriul şi pământul, marea şi toate ce-s întru eale; Carele-ş păzeaşte adevărul în veac, Cela ce face giudeţ obidiţilor, acela ce dă hrană flămânzilor; Domnul dezleagă prinşii. Domnul luminează orbii, Domnul rădică căzuţii, Domnul iubeaşte derepţii. Domnul păzeaşte nimearnicii, săracul şi vădua socoteaşte-i; şi calea păcătoşilor ***piarde-o-va***.

1680

Fericitu-i, căruia Dumnăzăul lui Iacov, agiutoriu lui, nediajdia lui, pre domnul Dumăezăul său

Care feace ceiul, şi pământul, maria, şi toate ce-s întrânse. Carele păzeaşte adevărătatea în veac, care face giudeţ asupriţilor, care dă hrană, flămânziţolor.

Domnul dezleagă **ferecaţii** (πεπεδημένους), Domnul ***înţălepţează*** (σοφοῖ) orbii, Domnul **rădică** ***surupaţii*** (ἀνορθοῖ κατερραγμένους), Domnul iubeaşte direpţii. Domnul fereaşte nemeriţii, săracul, şi vădova sprijeni-va, şi calea păcătoşilor ***va piarde*** (ἀφανιεῖ).

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Considerăm că nu e cazul să dovedim mai mult distanţarea pe care ediţia 1710 o realizează faţă de textele anterioare – ea a fost demonstrată, de altfel, destul de clar, indirect, de studiile Alexandrei Roman[209], dar şi de altele[210]. Dimpotrivă, ar fi de completat în ce măsură versiunea 1710 rămâne, totuşi, tributară celei din 1688, ca etapă intermediară, căreia ediţia 1725 îi va desăvârşi gestul înnoitor, prin finisarea anumitor forme expresive. Dacă, de pildă, ediţia 1688 foloseşte în Ps. 142,1 şi Ps. 5,1 locuţiunea verbală *bagă în urechi*, ediţia 1710 o schimbă doar cu *ia în urechi*, (ca în ediţia 1651) pentru ca abia la 1725 să fie ales, definitiv, verbul: *ascultă* (şi aici, urmând ediţiei 1680 – deşi cuvântul în sine nu era unul special, ci e întâlnit în toate ediţiile epocii)[211]. La fel, în Ps. 1,1, *n-a mers*, din 1688, e păstrat la 1710, fiind schimbat cu *n-a umblat* în 1725 – ca şi *roada grâului* (Ps. 4,7) cu *rodul grâului* sau *auzit-au Domnul* ***ruga*** *mea* (din Ps. 6,9), cu *auzit-au Domnul* ***cererea*** *mea* etc.

III.2. Mecanismul standardizării

Odată stabilite acestea, ar trebui inventariaţi şi factorii care au conferit textului o astfel de longevitate şi, discutată, desigur, problema paternităţii revizuirii.

[209] Roman 1974a şi Roman 1974b.

[210] Gianina Picioruş (2014: 42) scoate în evidenţă locuri unde nu se face doar adaptare, ci o traducere nouă – ca în Ps. 7,13-14. Chiar dacă ea vorbeşte de prezenţa *Psalmilor* în *Didahii*, analizează, de fapt, versiunea 1710, cea la care apela oratorul.

[211] Despre transpunerea lui ἐνωτίζομαι tratează şi Eugen Munteanu (2008: 320).

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Printre motivele care au făcut din ediţia 1710 un „standard", pot fi invocate, în primul rând, cele amintite de Barbu Teodorescu (1960: 642) cu privire la autoritatea textelor damaschiniene: „însemnătatea ştiinţifică, fiindcă reproduc cu fidelitate textul grecesc", „larga lor răspândire în toată ţara, de-a lungul secolului al XVIII-lea", şi „valoarea căpătată prin limba românească folosită". Vom aduce câteva precizări.

III.2.1. Raportarea la *Septuaginta*

Textele religioase ale epocii cunoscuseră deja o cotitură în privinţa abordării traductologice, prin apropierea treptată de spiritul ştiinţific al umanismului: devenise important şi *de ce* o traducere e făcută şi *cum* e aleasă sursa ei (Cândea 1963: 30). Încă de la Dosoftei, observăm tendinţa tălmăcitorilor de se a revendica de la „Marea Biserică", şi de a sublinia folosirea izvoadelor greceşti (Iorga 1928, I: 409), în timp ce izvoadele slavone – deşi încă luate ca reper – nu erau menţionate întotdeauna (Lapedatu 1906: 6-7). Elenismul fiind opţiunea culturală favorizată tot mai mult şi de contextul politic, în situaţiile când alegerea surselor originale cerea desprinderea de variantele slavone, îmbunătăţirea putea fi apărată – aşa cum a făcut Antim, în prefaţa Molitvelnicului din 1706[212], dar şi alţii[213]. Traduse după sursa grecească, reperul fundamental pentru Biserica Răsăriteană, noile versiuni întruneau acum

[212] "*Însă să ştii şi aciasta, că de vei cerceta pre amăruntulu rânduialele şi tălmăcire acestui Molitvelnicu, şi de vei potrivi cu niscare izvoade sloveneşti, veri de unde ar fi typărite, şi nu să va potrivi, să nu te pripeşti îndată a defăima, căci noi amu urmatu Molitvelnicului grecescu*" – notiţă la sfârşitul *Molitvelnicului* publicat de Antim la Târgovişte în 1713 (BRV I: 551).

[213] „Au tălmăcit şi au îndreptat drept de pe cel grecesc *Penticostariu*, ca să nu se facă sminteală rânduielii greceşti şi zăticneală limbii româneşti" – adaosul lui Lavrentie ieromonahul, diortositorul *Penticostarului* tipărit la Râmnic de Climent episcopul în 1743 (BRV II: 74).

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

condiţiile pentru a rămâne mai multă vreme nemodificate, odată receptate de public. Iar pentru această receptare, desigur că nu putea fi o epocă mai potrivită decât cea a bilingvismului româno-elen al claselor educate[214].

III.2.2. Circulaţia bună a cărţilor

Răspândirea *Psaltirii* lui Antim a beneficiat şi de avântul pe care arta tiparului – după ce păruse a fi murit în prima jumătate a secolului al XVII-lea (Ştrempel 1955: 16-7) – îl cunoaşte acum, mai ales datorită lui Antim, care a format şi elevi (Del Chiaro 1929: 27), răspândiţi până dincolo de hotarele Ţării Româneşti[215]. Tot ce a făcut prelatul avea, de altfel, legătură cu tiparul[216] meşteşug în care măiestria sa era desăvârşită, cum ne spun mărturiile epocii[217], şi după cum putem vedea astăzi, din realizările sale: volume frumoase, cu litere elegante, de mărimi diverse, cu pagini de diferite formate (*Psaltirea* 1710 a fost scoasă într-un format aparte, de buzunar, comod şi economic[218]), pentru care a şi fost acuzat de „magie”[219]. Cărţile tipărite de Antim la Târgovişte nu au circulat doar în Ţara Românească. Pe lângă exemplarul de la Biblioteca Academiei, achiziţionat în 1960, şi cel cunoscut

[214] Vezi Iorga 1926: 461, 489-90. În timpul lui Brâncoveanu „cunoştinţa limbii greceşti devine mai generală”, apoi, după instalarea primul domn fanariot, limba e „din ce în ce mai bine şi mai general cunoscută”.

[215] Iorga 1926: 467.

[216] Ghenadie 1886: 115 – „În privinţa meritelor lui Antim, spunem că acest prelat a fost nedeslipit de tipografie. La Snagov a avut tipografie, asemenea la Râmnic şi apoi la Mitropolia Ungro-Valachiei.”

[217] Del Chiaro 1929: 142: „Era dotat cu rare talente”, „rădicase la perfecţiune arta tipografiei”.

[218] Molin 1966: 827 – Antim era un „editor calculat” care ştia să îi cointereseze pe cei avuţi, transformându-i în „ctitori editori”.

[219] Del Chiaro 1929: 142; Iorga 1926: 472.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

mai întâi, ajuns departe, în direcţia estică, la Biblioteca V.I. Lenin din Moscova, după care Biblioteca are o fotocopie, *Psaltirea* 1710 a mai fost semnalată şi peste munţi, în Apoldu de Jos[220] – iar azi, mai multe tipărituri târgoviştene pot fi găsite la Muzeul Sebeş, (adunate din aceeaşi zonă, satele din Podişul Secaşelor şi Valea Sebeşului), inclusiv un exemplar al *Psaltirii* antimiene[221].

III.2.3. Limba simplă şi „îmbisericită"

Alexandra Roman mai afirmă că „prestigiul" versiunii-prototip se datorează şi limbii „suple şi fireşti" (Roman 1974b: 241). Într-adevăr, prin oameni simpli ca Antim[222], limba vorbită de popor şi modelată de mediul ecleziastic (Mihoc 1990: 115) era pentru prima dată introdusă în cartea tipărită[223].

Decisiv pentru impunerea versiunii antimiene de la 1710 a fost şi un alt aspect. În epocă, *Psaltirea* în româneşte nu mai reprezenta doar o carte de cult personal, cum consideră Lapedatu (1906 : 6), chiar dacă Antim îi adăuga, la 1684, pentru prima oară, molitvele şi troparele dintre catisme, ci ea intra acum într-un circuit liturgic public mai general – ea fiind, şi singura carte biblică preluată în toate slujbele şi rânduielile bisericeşti (Tit 1958: 1112).

---

[220] Iorga, Nicolae, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, vol. II, Socec, Bucureşti, 1906, p. 40, *apud* Teodorescu 1961b: 518. Iorga susţinea că volumul respectiv ar fi fost din 1709, dar Teodorescu îl corectează.

[221] Nu l-am văzut, însă el este semnalat pe site-ul instituţiei, fiind inventariat de Eva Mârza.

[222] Teodorescu 1960: 628. Vezi şi autoprezentarea, chiar dacă făcută cu modestie, de Antim (1997: 6).

[223] Teodorescu (1960: 643) reţine această afirmaţie a lui Iorga mai cu seamă cu referire la Damaschin.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Anul apariţiei ediţiei-prototip a fost acelaşi în care, după cum „e de obşte ştiut”[224] s-a slujit pentru prima oară în limba română, şi „a început a intra, din vreme în vreme, citirea românească prin biserici”. În exemplul dat mai sus, al Psalmului 145, se pot sesiza unele mici diferenţe faţă de textul ultimei ediţii a *Bibliei*. În destule biserici se mai foloseşte însă vechea formă a psalmului, perfect inteligibilă, rămasă în cărţile liturgice, de la *Psaltichia* lui Filothei Sfetagoreţul (1713).

Întrucât, încă de la 1650, în strana stângă a bisericilor se cânta româneşte, psalmii mai des folosiţi în cult ar fi putut circula şi în manuscrisele volante destinate cântăreţilor[225].

La sfârşitul ediţiei 1710, psalmii *Polieleului* erau încă daţi în slavonă, „înadins”, pentru „darea îndemână a cântării” (*BRV* IV: 38), totuşi, în numai câţiva ani, instituirea obligativităţii slujirii în româneşte[226] şi dezvoltarea psaltichiei, sprijinită de voievod (Barbu Bucur 1980: 488), aveau să „clasicizeze” textele în forma de la data respectivă. Cu atât mai mult cu cât în perioada următoare nu mai apăreau personalităţi de talia celor care produseseră ediţiile consacrate.[227]

[224] Nifon 1851: viii. Şi Del Chiaro (1929: 51) remarcă, în *Revoluţiile Valahiei* (1718), că „în unele biserici se sluje̦şte în limba valahă” şi că „această inovaţie a fost introdusă în timpul din urmă”.

[225] Despre care vorbea Barbu Bucur (1969: 1070 şi 1981a: 493).

[226] După cum aflăm dintr-un *Octoih mic* scris de mână în 1738, „de curând” slujba românească devenise obligatorie, astfel că şi cererea de cărţi liturgice crescuse brusc – Barbu Bucur 1969: 1071.

[227] Iorga 1926: 489: „Epoca 1730-1780 este mult mai puţin importantă decât aceia care o precede”.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

III.3. „Pecetea" antimiană

Se poate pune, desigur, şi întrebarea dacă autorul revizuirii ce a avut un succes atât de îndelungat ar fi putut fi altcineva decât Antim Ivireanul. Răspunsul nu este unul simplu.

În privinţa autorilor traducerilor acelei perioade, lucrurile nu pot fi clarificate deplin, iar opiniile specialiştilor variază. Fiecare din personalităţile vremii e considerat traducător, şi cercetătorii tind să îi atribuie, separat, cât mai mult: aparent, fiecare ar fi tradus totul. Cărţile nu menţionează, de regulă, autorii traducerilor ori revizuirilor, ci oferă date, conform obiceiului[228], doar despre sponsor şi, mai discret, despre corectorul tipografic – diortositorul. „Silinţa" pentru tipărire, „osteneala diortosirii" sau „îndreptarea cuvintelor româneşti" nu înseamnă însă traducere (Ţepelea 1994: 260). Pe de altă parte, constatăm la cărţile de slujbă antimiene (*Psaltirile* 1694 şi 1710, dar şi *Molitvelnicul* 1706 şi 1713 şi *Ceaslovul* 1715[229] – care includeau şi Psalmi şi fragmente biblice), un proces de şlefuire continuu (Mazilu 1999: 182), o îmbunătăţire tăcută, de la o ediţie la alta, a textului rugăciunilor[230]. Putem spune deci şi că, în cazul lui Antim, spiritul umanist nu era atât de ştiinţific încât să se preocupe de recunoaşterea merite-

[228] Antim 1997: 369 – în dedicaţia cărţii lui Sevastos Chimenitul, *Eortologhion*, tipărită în greceşte la Snagov în 1701, Antim amintea că este „obiceiu să se închine la o persoană mai însemnată sau bisericească sau politică spre recomandarea şi apărarea cărţii".

[229] Vasile Mihoc (1990: 115) observă că în acest *Ceaslov* „psalmii apar într-o formă practic identică cu cei din *Psaltirea* românească de astăzi".

[230] Fie pentru că „stăpânea tot mai bine limba română, pe măsură ce trecea timpul" (Mihoc 1990: 115), fie pentru că era stilul său, „perfecţionist" şi neinteresat de tezaurizări literare – Picioruş 2014: 90-2.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

lor autorilor[231], toată activitatea sa tipografică fiind subordonată scopurilor spirituale[232].

III.3.1. Damaschin traduce, Antim impune tradiţii

În ceea ce priveşte *Molitvelnicul* din 1706, pare a fi un consens că traducerea i-a aparţinut lui Antim[233] – deşi şi aici s-a afirmat că a fost realizată pe baza încercării anterioare a lui Dosoftei (Mazilu 1999: 177-8). Nicolae Iorga e, totuşi, de părere că Damaschin Dascălul ar fi fost autorul cărţilor de slujbă tipărite de Antim[234] nevrând să vadă nimic nou la aceasta din 1706[235]. E drept, nu avem mărturii explicite că Antim s-ar fi ocupat personal de traducerea lor, deşi mulţi cercetători consideră această latură a activităţii sale de la sine înţeleasă. Mărturia cea mai importantă, şi ea în oarecare măsură interpretabilă, e dată de tipograful Mihai Iştvanovici, în prefaţa Moltivelnicului amintit: „Ci din dumnezeiasca râvnă ai fostŭ pornit, ca şi aceasta folositoare de suflete carte ce să numeşte Molitvelnic, la lumină în limba noastră rumânească să o scoţi pentru folosulŭ de obşte” (*BRV* I: 542). (Ceva mai clară e nota lui Anton-Maria del Chiaro, referitoare la traducerea din greceşte de către mitropolit a *Pildelor*

[231] Barbu Bucur 1981: 489. Antim nu îi menţionează pe autorul şi traducătorul *Florii darurilor*, ci doar pe voievod, mitropolit şi sponsor.

[232] Vezi nota 248.

[233] Faifer 1979: 43. Vezi şi Mihoc 1990: 110.

[234] Iorga 1928a: II, 101 – „Cele trei cărţi româneşti pe care le dă Antim cu cheltuiala sa în 1712 şi 1713 n-au fireşte alt autor, deşi nu înţelegem cum Damaschin, acum episcopul Râmnicului, s-a învoit ca lucrările sale să treacă supt alt nume, ca pe vremurile când era numai un dascăl”. Într-adevăr, aşa cum observă şi Sebastian Barbu Bucur (1981a: 484), acest obicei al smereniei le era rezervat monahilor simpli, nu şi episcopilor. Iorga îl descrie însă pe Damaschin drept un „traducător harnic de cărţi neiscălite de dânsul” (Iorga 1926: 464).

[235] Vezi nota 244.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Filosofeşti, apărute în 1713[236], deşi şi aici există îndoieli[237]). Alţii sunt însă convinşi că Antim se ocupa numai doar cu alegerea şi selecţia textelor de tipărit (Mihoc 1990: 110), asumându-şi responsabilitatea programului de românire a slujbelor, pentru care avea un gir tacit al domnitorului (Mazilu 1999: 180). În jurul lui Antim existau destui traducători[238], aşa cum, la Buzău, pentru Mineele din 1698, atribuite episcopului Mitrofan, au lucrat alţi ostenitori, ierarhul fiind doar tipograf (*BRV* I: 368). Cei care s-au ocupat de Filothei Sfetagoreţul sunt convinşi că acesta ar fi fost nu doar traducătorul *Catavasierului* în întregime, ci şi al altor cărţilor de strană (Barbu Bucur 1984a: 490), mai ales că psaltul declară direct[239] că s-a ocupat de traducerea muzicii. Iar cel mai important tălmăcitor al acelei perioade, cum trebuie considerat, probabil, Damaschin, spune explicit, la rândul său, că a tradus cărţi de slujbă[240]. Chiar dacă susţine că a început această muncă abia

[236] Del Chiaro 1929: 27. Vezi şi BRV I: 487-9.

[237] Gabriel Ştrempel (1997: 299) consideră că afirmaţia sponsorului „Am pus nevoinţă de s-au tălmăcit această carte" ar elimina contribuţia lui Antim. De altfel, şi fraţilor Greceanu, indicaţi tot de Del Chiaro drept traducători ai *Bibliei* de la 1688, li se contestă, în ultima perioadă, această calitate.

[238] În afară de Greceni, călugărul Filotei, necunoscutul Cozma, grămăticul Vlad, polonezul Alexandru Dascălul sau Daniil din Câmpulung (Iorga 1901: 434-5).

[239] „Pentru aceasta şi eu smeritul, văzând cum că în fieştecare zi în sfintele lui Hristos Biserici, adecă să cântă Catavasiile Sărbătorile celor stăpâneşti şi ale Maicii lui Dumnezeu, iar să înţeleg foarte de puţintei, cât numai viersul sunt ascultând, iar nu şi înţelesu celor ce se cântă, tălmă-cit-am după puţina mea putere pre a noastră de ţară şi de obşte limbă, toate Catavasiile, cu Troparele şi cu Condacele şi cu Hvalitele ale fieşte-căruia praznic Stăpânesc, cu rânduiala Utrănelor şi a câte trele liturghiile şi cu irmoasele cele veselitoare şi cu Paraclisul Precistei şi cu toate trebuincioasele cântări, ce să cântă preste tot anul" – Barbu Bucur 1981b: 164.

[240] Fiindcă „valahii noştri stau ca boii" în biserică, *Mineiele* fiind în slavonă – Dobrescu 1906: 164-5. S-a ajutat, totuşi, de opera lui Dosoftei,

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

în 1715 (Dobrescu 1906: 165), vedem că era activ încă din 1688, aflându-se în echipa care a lucrat *Biblia* (Ghenadie 1886: 13), iar apărătorii săi afirmau că a început traducerile încă de pe timpul ui Teodosie (Regleanu 1941: 446), deci înainte de 1708. La Buzău publicase, de altfel, în 1704, *Apostolul*, iar anterior făcuse şi alte traduceri, fără să se iscălească[241].

Mitropolitul Teodosie „grupase la Târgovişteа pre toţi bărbaţii şciinţei şi ai meritului, şi împreună cu dânşii se puse pre traducerea cărţilor de serviciu" (Ghenadie 1886: 92). Totuşi, Iorga (1928: II, 100) a încercat să pună o anumită ordine în aceste contribuţii colective – Mitrofan fiind considerat reprezentantul partidei slavone, Damaschin, al celei greceşti, iar Antim, geniul care avea darul de a definitiva textele importante. În sprijinul acestei observaţii, făcute de Ghenadie, ce poate părea un simplu elogiu la adresa lui Antim, pot fi aduse argumente. De pildă, *Crezul*, tradus, în Ţara Românească, de la sfârşitul veacului al XVII-lea, apoi revizuit şi recitat pentru prima oară de Teodosie, reactualizat de Damaschin la alegerea sa, dar incomplet, ne-a rămas, în formula oficială, definitivă şi integrală, de la Antim[242]. La fel au stat lucrurile cu rugăciunea

Viaţa şi petreacerea svinţilor şi în ediţia *Mineielor* de la Buzău – Ţepelea 1994: 240-1.

[241] Iorga 1928: II, 100. Printre aceste cărţi, *Octoihul* de la Buzău (1700).

[242] *Ibidem*: 94. După ce Mitropolitul Ştefan al Ungro-Vlahiei a tradus pentru prima oară Simbolul de credinţă (pe care înainte, vlădicii îl recitau, la instalare, în slavonă), dar nu l-a rostit în biserică, succesorul său, mitropolitul Teodosie, a rostit la alegerea sa (în 1688), o traducere liberă a expresiilor greceşti din Simbol (aproximând, printre altele, „fiinţă" cu „fire"), iar formula lui a fost repetată de urmaşii săi şi de episcopii transilvăneni hirotoniţi în Muntenia, până când, la instalarea lui Damaschin Dascălul ca episcop la Buză (1703) întâlnim o altă versiune, cea actuală, însă limitată numai la primul articol al Crezului. Abia de la hirotonia lui Antim la Râmnic se păstrează prima traducere a Crezului în forma actuală, recitată oficial în Biserică. Antim schimbă doar „Părintele"

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Tatăl nostru, diferită faţă de versiunea *Bibliei* lui Şerban [243], şi cu *Evanghelia* în general, în privinţa căreia care Antim „înrădăcinează o tradiţie" (Mihoc 1990: 114), „lăsând temei şi dreptar pentru toate ediţiile viitoare" (Tit 1958: 1117) şi provocând „o cotitură hotărâtoare", căreia toate traducerile anterioare doar îi „pregătiseră calea" (*ibidem*: 1111). Tot aşa au stat lucrurile şi cu celelalte texte importante ale Vechiului Testament, paremiile[244], cu forma rugăciunilor *Molitvelnicului*, stabilită de ediţiile antimiene, fie şi cu „împrumuturi" şi „înrâuriri" din *Molitvelnicul de'nţăles* al lui Dosoftei[245] şi, nu în ultimul rând, cu textul *Liturghiei*, care exista, într-o formă

în loc de „Tatăl" şi traduce „de la" în loc de „din": „Născut *de la* Părinte, născut mai înainte de toţi vecii" şi „*de la* Dumnezeu adevărat", în loc de „din Dumnezeu adevărat". Mai spune doar „prin care toate *sânt făcute*", în loc de „s-au făcut", „*s-au omenit*", în loc de „s-a făcut om", „*supt* Pilat din Pont" în loc de „în zilele…", „*iar va veni*" în loc de „iarăşi va să vină", „*pre cei vii şi pre cei morţi*", în loc de „viii şi morţii", „nu *are sfârşit*" în loc de „nu va avea…" În *Catavasierul* publicat la Târgovişte în 1715, Antim ne lasă însă forma actuală a Crezului. Nu e sigur dacă ea nu exista deja de la Damaschin, oricum, ea nu a fost consemnată.

[243] Mihoc 1990: 113, 115. De fapt, în „Tatăl nostru" din 1703 citim „şi ne lasă nouă datoriile noastre cum lăsăm şi noi datornicilor noştri", şi „să nu ne duci pe noi în bântuială" – expresii care se găseau şi în 1688. În 1715, în Ceaslov, vedem însă deja forma actuală, cu modificarea „pâinea noastră cea de-a pururea", pe care Antim o încercase faţă de ediţia 1688, unde exista deja „de toate zilele".

[244] Îmbunătăţite în *Antologhionul* din 1705 – Mihoc 1990: 115.

[245] Mazilu 1999: 180. Iorga (1928: II, 100) susţine că „*Molitvelnicul* din 1706 păstrează vechea înfăţişare a cărţilor de rugăciune pentru preoţi" – poate pentru că nu se potrivea ideii sale că „traducătorului lui Antim" îi apare o carte la Râmnic, când Damaschin şi-o putea tipări singur, la Buzău. Într-adevăr, există un progres de la ediţia *Molitvelnicului* 1706 Râmnic la cel din 1712 de la Târgovişte, totuşi însă, deosebirile între ediţia 1706 şi cea a lui Dosoftei sunt cu mult mai vizibile: „Şi Ţie slavă înălţăm/*trimitem"*, şi în vecii vecilor/şi în *veci de veci*"), „robul lui Dumnezeu/*şerbul* lui Dumnezeu" etc.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

reuşită poetic, de la acelaşi Dosoftei, dar care a fost definitivat abia de revizia lui Antim[246].

Ceea ce s-a petrecut cu *Psaltirea* nu face deci decât să întregească imaginea de ansamblu a operei antimiene: şi aici mitropolitul a întreprins revizuirea finală, „înrădăcinând o tradiţie", probabil în virtutea conştiinţei că, deşi străin, poseda o limbă română superioară[247] – chiar dacă la 1694 poate încă nu era cazul[248], la 1710, cu siguranţă, dovadă superbele Didahii rostite începând cu 1709.

---

[246] Mazilu 1999: 178 – „Liturghia în tălmăcirea lui Dosoftei, poezie de o calitate indiscutabilă, a rămas între monumentele scrisului vechi românesc. Duminică de duminică şi oricând se celebrează Sfânta Liturghie, românii îl ascultă şi astăzi pe Antim." Diferenţele sunt, într-adevăr, vizibile: „Pre înşine şi unii pre-alalţ şi toată viaţa noastră lui Hristos Dumnezău pre samă să o dăm/*Pre noi înşine şi unul pe altul şi toată viaţa noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm*"; „Prin îndurărăţile a Singur-Născutul Tău Fiiu, Cu carele blagoslovit eşti, împreună cu Preasvântul şi bunul şi viaţă făcătoriul Tău Duh, acmu şi pururi şi în veci de veci/*Cu îndurările unuia născut Fiului Tău, cu carele împreună biue eşti cuvântat, cu preasfântul şi bunul şi de viaţă făcătoriul Tău Duh, acum şi pururea şi în veacii veacilor*"; „Să-ndrăgim unii pre-alalţi, ca împreună de gând să mărturisim/*Să iubim unul pre altul ca într-un gând să mărturisim*";„Acel de biruire cântec cântând, strigând, chemând şi grăind/*Cântare de biruinţă cântând, strigând, glas înălţând şi grăind*"; „svânta Anaforă/*sfânta jărtvă*" „despuitorule om iubitoriule/*stăpâne iubitorule de oameni*", „lung zâlit/*întru zile îndelungate*", „păciuită/*cu pace*", „păvaţă şi feritori/*îndreptătoriu şi păzitoriu*", „rămăşiţa timpului vieţii noastre/*cealaltă vreme a vieţii noastre*", „creştineşti obârşiile/*sfârşit creştinesc*" etc. – vezi Dosoftei, *Liturghie*, şi *Liturghierul* antimian de la Târgovişte.

[247] Vezi Mihoc 1990: 114 – unde se mai adaugă două motive: buna cunoaştere a Sfintei Scripturi, în originalul grecesc, şi cunoaşterea tradiţiei interpretative patristice. Am mai putea adăuga şi un element de altă factură: curajul – paradoxal, la un ierarh străin, numit în funcţie *fără sprijinul vreunui episcop român, ci doar prin insistenţa domnitorului* – vezi Ghenadie 1886: 97, Iorga 1928 II: 17 şi Teodorescu 1960.

[248] Teodorescu 1960: 634 – „E greu de admis că Antim Ivireanul să fi ştiut în 1694 atâta româneşte, încât să traducă *Psaltirea*, care este, în primul rând, o operă literară." Totuşi, în lumina recentelor descoperiri

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

Desigur, meritul lui Antim ar rămâne neştirbit şi dacă s-ar dovedi că rolul său a fost doar de a încuraja şi a pune în valoare iscusinţa altora. Un text al lui Antim publicat în deschiderea „Eortologhionului" grecesc (1701, autor Sevastos Chimenitul), arată deschiderea sa faţă de contribuţiile contemporanilor[249]. Chiar fără să fi tradus el însuşi nimic, prin identificarea şi valorificarea textelor potrivite, contribuţia lui la progresul limbii literare a fost una majoră.

Problema raporturilor de întâietate faţă de Damaschin în prefacerea textelor bisericeşti rămâne totuşi deschisă. Acesta pare uneori că retipăreşte sau finisează ceea ce a publicat Antim, ca în cazul *Psalmilor* sau *Evangheliei* – deşi vedem că nu întotdeauna intervenţiile sale pe textul antimian sunt acceptate[250] –, alteori îi precede lui Antim, ca în cazul *Crezului*, sau creează independent de el, cum a procedat cu *Apostolul* din 1704.

Oricum, contribuţia cea mai mare la răspândirea versiunii antimiene a *Psaltirii* o va avea tipografia de la Râmnic,

despre perioada petrecută anterior de Antim în Moldova, această problemă nu se mai pune.

[249] „Deci şi eu, pentru că nu am altă putere spre ajutorul aproapelui decât ocupaţiunea tipografiei, n-am lipsit şi nu voi lipsi vreodată ca să folosesc, după putinţa mea, pe fraţii în Hristos ai mei, tipărind deosebite cărţi de suflet folositoare şi mântuitoare. De aceea, fiindcă am găsit şi această carte, (…) pe care cetind-o şi cunoscând după judecata mea că este prea mult de trebuinţă şi folositoare (…) mai cu seamă că este compusă în limba uşoară şi uşoară de priceput, am voit s-o tipăresc…" (Antim 1997: 368). La fel, vedem cum a insistat Antim pe lângă fiul domnitorului Constantin Brâncoveanu să îi dea spre publicare *Vieţile paralele* ale lui Plutarh, traduse în greceşte (*ibidem:* 372).

[250] Tit 1958: 1118 – Damaschin scrie „întru început era cuvântul", în traducerea *Tâlcuirii Evangheliilor* de Teofilact. Dar tocmai Lavrentie nu acceptă această înnoire şi lasă „la început era cuvântul" în *Evanghelia* de la Râmnic din 1746. Totuşi, această *Evanghelie* poate fi numită „Antim-Damaschin", având o formă mai bogată decât cea din 1697 (*ibidem*: 1118).

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)

unde a doua ediţie[251] a prototipului, *Psaltirea* din 1725, încărcată acum cu autoritatea lui Damaschin, „dascălul cel mare”[252] (căruia ucenicii nu-şi permiteau să-i schimbe nici un cuvânt[253]), a devenit un standard. Cărţile râmnicene ajungeau în Moldova[254] nu doar la Iaşi (Teodorescu 1961 a: 170), ci şi pe teritoriul celorlalte judeţe se numărau cu sutele (*idem* 1960: 642), iar în Transilvania ajungeau cu uşurinţă (*idem* 1961a: 170, 184), mai ales atunci când tipografia centrului ecleziastic era singura ortodoxă din Imperiul Habsburgic (Turdeanu 1938: 186) – astfel că *Psaltirea* râmniceană a devenit la rândul ei prototip pentru cele din Sibiu şi Buda (Teodorescu 1961b: 527), iar Samuil Micu avea să o includă, aproape neatinsă, în ediţia *Bibliei* din 1795 (Chindriş 2005: lxxiii).

[251] Faptul că Damaschin publică o ediţie a lui Antim, ca „a doua”, dă loc presupunerii că nu ar fi fost străin de prima ediţie, aşa cum crede şi Barbu Teodorescu (vezi Teodorescu 1960: 634).

[252] BRV II: 92 – Notiţa diortositorului Laurenţiu Ieromonahul la *Evanghelia* din 1746.

[253] Vezi, de pildă prefeţele la *Antologhionul* de la Râmnic (1737), semnată de diortositorul Lavrentie Ieromonahul, sau cea de la *Triodul* tipărit de Inochentie în 1731 (BRV II, 52-3 şi, respectiv, 42-4).

[254] Zona de unde a venit în Muntenia, şi cu care va fi păstrat legături strânse (Stanciu 2014: 8). Chiar şi limba lui trebuie să fi fost una pe înţelesul muntenilor şi al moldovenilor, în aceeaşi măsură.

BDD-B837-04 © 2017 Mediaprint
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:58:28 UTC)